

Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

Herausgegeben von
Olena Novikova und Ulrich Schweier

Band 2019

readbox unipress
Open Publishing LMU

X. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik

**Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen.
Die Ukraine aus globaler Sicht**

**Діалог мов – діалог культур.
Україна і світ**

X Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики

München
24.–27. Oktober 2019

readbox unipress
Open Publishing LMU

2020

Mit **Open Publishing LMU** unterstützt die Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität München alle Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler der LMU dabei, ihre Forschungsergebnisse parallel gedruckt und digital zu veröffentlichen.

Universitätsbibliothek der Ludwig-Maximilians-Universität
Geschwister-Scholl-Platz 1, 80539 München

Herstellung über:

readbox unipress in der readbox publishing GmbH
Rheinische Str. 171, 44147 Dortmund
<http://unipress.readbox.net>

© für alle Texte bei den jeweiligen Autoren 2020

Die in diesem Band veröffentlichten Beiträge geben die Meinung ihrer Verfasser oder Verfasserinnen wieder und nicht in jedem Fall die des Herausgebers, der Redaktion oder des Verlages.

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten sind im Internet abrufbar über <http://dnb.dnb.de>

Open-Access-Version dieser Publikation verfügbar unter:

<https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-73412-8>
<https://doi.org/10.5282/ubm/epub.73412>

978-3-95925-166-2 (print)

978-3-95925-167-9 (online)

ISSN der Reihe:

2629-5016 (print)

2629-5024 (online)

INHALT

Vorwort

SPRACHE

Oleh Andriško

Zusammenrückungen bei den Benennungen
von Bahnhöfen, Kreuzungen, Bahnsteigen und mehr 24

Iryna Babij

Autorenneologismen als Komponente der
schriftstellerischen Idiostils (basierend auf den Werken
von Vasyľ Barka) 32

Halyna Bačyns'ka

Zur bildlich-semantischen Pragmatik der Titel
von O. Vil'čyns'kyj Prosawerken 39

Tetjana Bilenko

Besonderheiten der Autoterminologie der sportlichen
Bewegung (Formel 1) 47

Iryna Braha

Sprachgenres der alltäglichen Kommunikation
einer bilingualen Familie 53

Halyna Horodylovs'ka

Die Münchner Periode im Leben und in der Tätigkeit
von Professor Ju. Ševel'ov 63

Tetjana Huculjak

Assoziativ-bildliche Darstellung der Kozaken
und die Sphäre der Derivationsprozesse im Ukrainischen 74

Volodymyr Demčenko

Sprachformen als Marker nationaler Identität:
Gefährliche Tendenzen 88

Iryna Dudko

Über die Ursprünge der onomasiologischen Grammatik 97

ЗМІСТ

Передмова

МОВА

Олег Андрішко

Зрощення-назви залізничних станцій, роз'їздів, платформ тощо 24

Ірина Бабій

Авторські неологізми як компонент письменницького ідіостилу (на матеріалі творів Василя Барки) 32

Галина Бачинська

Щодо образно-семантичної прагматики заголовків прозових творів О. Вільчинського 39

Тетяна Біленко

Особливості автотермінології спортивного руху (Формула 1) 47

Ірина Брага

“З далеким і скучним привітом до вас...”: зачин як структурний компонент повсякденного родинно-побутового листа 53

Галина Городиловська

Мюнхенський період у житті та діяльності професора Ю. Шевельова 63

Тетяна Гуцуляк

Асоціативно-образні уявлення про козаків і сфера дериваційних процесів української мови 74

Володимир Демченко

Мовні форми як маркери національної ідентичності: небезпечні тенденції 88

Ірина Дудко

Про витоки ономасіологічної граматики 97

АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ ПИСЬМЕННОЦЬКОГО ІДІОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ВАСИЛЯ БАРКИ)

Ірина Бабій

(Україна)

Стаття присвячена аналізу індивідуально-авторської мовотворчості Василя Барки. Розглянуто семантику, особливості творення і функціонування лексичних новотворів у романі “Рай”. Простежено роль авторських неологізмів у формуванні ідіостилю письменника. Звернено увагу на емоційно-експресивну функцію авторських інновацій у контексті твору.

Ключові слова: ідіостиль, новотвір, авторський неологізм, неолексема, лексична інновація

AUTHOR'S NEOLOGISMS AS A COMPONENT OF THE WRITER IDIOSTYLE (BASED ON THE WORKS OF VASYL' BARKA)

Iryna Babij

The article is dedicated to the analysis of the individual-linguistic creativity of Vasyl Barka. There are considered semantics, peculiarities of creation and functioning of lexical innovations in the novel “Paradise”. There has been traced the role of the author's neologisms in the formation of the writer's idiolect. It is drawn attention to the emotional and expressive function of author's innovation in the context of a work.

Keywords: idiolect, novel, author's neologism, neologism, lexical innovation.

В останні десятиліття помітно зріс науковий інтерес до вивчення індивідуального стилю письменника. Поява великої кількості лінгвістичних досліджень, присвячених аналізу авторських ідіостилів, зумовила формування окремої лінгвістичної галузі – ідіостилістики, основні завдання якої полягають у вивченні мовних особливостей творів письменника, описі тропеїстичної системи, характеристиці індивідуального словотворення, з'ясуванні специфіки творчої манери митця.

Основоположник науки про мову художньої літератури В. Виноградов розглядає індивідуальний стиль письменника як “своєрідну, історично зумовлену, складну, але структурно єдину та внутрішньо зв'язану систему засобів і форм словесного вираження” (Виноградов 1959, 85). Науковці виділяють два аспекти дослідження індивідуального стилю: “історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова

художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови, декодування тексту)” (Єрмоленко 1999, 305).

Основним поняттям у лінгвістичній терміносистемі виступає *індивідуальний стиль письменника (ідіостиль, ідеостиль, ідіолект)*. Зауважимо, що сьогодні спостерігається неоднотайність у з’ясуванні цих термінів. Ідіостиль та ідіолект одні науковці отожднюють, інші – розмежовують. Так, у праці “Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів” подано визначення: ідіостиль – це “індивідуальний стиль, в якому виразні, марковані засоби мови утворюють певну систему”; ідіолект – “мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову” (Єрмоленко 2001, 67).

Дослідниці Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько у праці “Стилістика української мови” отожднюють ці поняття, зазначаючи, що “індивідуальний стиль (ідеостиль, ідіолект) – це така системність виразових засобів мови окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову серед інших мовців” (Мацько 2003, 164).

Індивідуальний стиль письменника об’єднує систему мовно-виражальних засобів авторського художнього зображення, серед них вагому оцінно-експресивну роль відіграє корпус індивідуально-авторських неологізмів. Вивченням лексичних інновацій займається нова лінгвістична галузь – неологія. Сьогодні створено неологічні наукові школи у Франції, Німеччині, Україні, Росії, Білорусі та інших країнах. В україністиці відомими дослідниками є Н. Сологуб, Г. Вокальчук, О. Стишов, Ж. Колоїз, М. Навальна, А. Мойсієнко, С. Богдан, Н. Адах, Л. Ставицька та ін.

Уживання авторських неологізмів засвідчує оригінальність творчої манери письменника, лінгвокреативність мовної особистості автора. У художньому тексті новотвори виступають вагомим естетичним засобом художнього зображення, хоча зауважимо, що не всі письменники створюють нові лексеми.

Активно застосовував неологічну лексику у своїх поетичних і прозових творах відомий український письменник *Василь Барка*, видатний представник діаспори. Складною видалася його життєва і творча доля. Різноманітна літературна спадщина митця (художні твори, есе, статті, філософські трактати). На жаль, тільки частина творів повернулася в Україну. Перебуваючи в еміграції, Василь Барка “жив Україною, творив для України і не гасив надії на своє духовне повернення в Україну” (Жулинський 2003, 8).

Актуальність нашого дослідження зумовлена оригінальністю і самобутністю ідіостилу Василя Барки та відсутністю в сучасній лінгвістиці монографій, присвячених розгляду мовних особливостей творів письменника. В україністиці є праці Г. Вокальчук “Словотворчість українських поетів ХХ століття” (2008 р.) (Вокальчук 2008) та Н. Адах “Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)” (2007 р.) (Адах 2007), в яких розглянуто неологізми у *поезії* Василя Барки. Предметом нашого дослідження будуть авторські неологізми у *про-*

зі письменника, зокрема в його першому романі “Рай” (був виданий в Америці у 1953 р.).

Мета нашої праці – охарактеризувати семантику, творення та функціонування авторських неологізмів у романі “Рай” Василя Барки, а також з’ясувати їх роль у формуванні ідіостилю письменника. Для реалізації зазначеної мети необхідно розв’язати такі *завдання*: виявити авторські неологізми, звірити їх наявність у лексикографічних джерелах, описати семантику, творення іменникових авторських неологізмів, простежити їх функціонування у парадигмі формування ідіостилю письменника.

Роман “Рай” цікавий для аналізу ще й з того погляду, що в його основі автобіографічні спогади письменника. Своє бачення, сприймання світу автор відтворює у роздумах, мовленні головного героя твору – професора Антона Споданейка. Зрозуміти характер самого автора, його внутрішній світ нам, власне, й допомагає твір.

Цікавим та самобутнім є ідіостиль Василя Барки. Письменник володіє майстерним умінням зображувати дійсність, описувати події та обставини, впливати на свідомість і почуття читачів, “примушувати” співпереживати, співчувати героям. Цьому сприяє майстерно створена письменником система мовно-виражальних засобів художнього зображення, експресивність і лаконічність мовлення, особливий барківський творчий колорит. Важливу роль відіграють і виявлені нами авторські неологізми, вживання яких підтверджує думку про оригінальну творчу манеру митця.

Авторськими неологізмами вважаємо нові лексичні одиниці, які містять індивідуальне лексичне значення в певному контексті, характеризуються одиничністю вживання і не зафіксовані в лексикографічних джерелах. Вони можуть бути утворені за традиційними словотвірними моделями або мати незвичну для сучасної української мови деривацію, характеризуватися оказіональністю творення та значення.

Неологічний словник Василя Барки охоплює іменникові, прикметникові, дієслівні та прислівникові авторські інновації. В аналізованому романі “Рай” (за нашими підрахунками) найбільше прикметникових (ад’єктивних) новотворів.

У сучасній граматиці науковці виділяють три основні групи іменників: назви осіб, іменники з конкретно-предметним значенням, іменники з абстрактним значенням. Такі ж групи авторських іменникових неологізмів простежуємо в романі “Рай” Василя Барки.

З метою влучної характеристики персонажів письменник застосовує групи індивідуально-авторських назв осіб, які характеризують: 1) внутрішні якості, психологічні властивості, наприклад: *плескотуха-всезнаєчка*, *мудрець-гречкосій*, “*Митька-Мікроб*” (“*Мить і вічність сполучалися в уяві нашого сільського мудреця-гречкосія, філософа з істиком, всесвітнього громадянина і корінного самостійника*” (с. 286)); 2) зовнішність, портретні риси героїв, наприклад: *мордар* (“*Мордар наставляє змісто скручений залізний прилад і вганяє його молотком дядькові під ребра*” (с. 336)). Письменникові новотвори називають портретні деталі, наприклад: *півтіні-*

серпаночки, білочупринність, огники-убивці (“В очних ямах, найгустіші коло перенісся, стоять півтіні-серпаночки неволимої легкості” (с. 61); “... огники-убивці вириваються з щілин на жовтих кружках його очей” (с. 315)).

Василь Барка – майстер психологічного зображення. Письменник велику увагу приділяє відтворенню психологічного стану персонажів, характеристики їх внутрішнього світу. Серед іменникових лексичних новотворів письменника найчисельнішу групу становлять неологізми з абстрактним значенням. Такі неолексеми є назвами рис характеру, манери поведінки, наприклад: “*моя-хата-скрайство*”, *диводумність*, “*беззакидність*”, *оскотинення* (“Процес партійного оскотинення можна спинити, якщо пробудити особистість” (с. 209); “З виразом диводумності старий широко розвів руками” (с. 310)).

Велику групу формують індивідуально-авторські неологізми-назви дій, рухів, процесів, наприклад: “*рогоправлення*”, *сполох-зиркання*, *горлорізання*, *танковід*, “*подай-прийми*” (“... досить мені крикливих лозунгів про горлорізання, за якими кримінальна компанія мостить собі царське гніздечко” (с. 215)). Такі неолексеми містять виразне оцінно-експресивне забарвлення.

Продуктивними способами творення іменникових неологізмів Василя Барки виступають складання і суфіксація. Найбільше неолексем утворено шляхом поєднання двох твірних основ (слів), а саме: *сполох-зиркання* – сполох, зиркання; *мудрець-гречкосій* – мудрець, гречкосій. Новотвори *диводумність*, “*беззакидність*”, *оскотинення*, *білочупринність* утворені за допомогою суфіксів *-ість*, *-енн(я)*, а саме: *диводумність* – *диводумний*, *білочупринність* – *білочупринний*, *оскотинення* – *оскотиніти*. Утворюємо словотвірні пари, застосовуючи закони деривації української мови. Суфікси *-ість*, *-енн(я)* – традиційні засоби творення абстрактних іменників.

Оригінальністю семантики та незвичністю творення відзначається неологізм “*моя-хата-скрайство*”, дериваційна структура якого містить три твірні компоненти. Іменник утворено від фразеологізму *хата скраю* зі значенням “кого-небудь щось не стосується, не його це справа, хтось не повинен це робити, здійснювати і т. ін.” (ФСУМ-2 1993, 921). З таким же значенням ужито неологізм у контексті: “... *теж матиме рацію*, – як також і той, хто битиметься проти обох. Лише той не матиме рації, хто проголосить «моя-хата-скрайство» найвищою мудрістю земною” (с. 344).

Незвичністю значення та творення характеризується і новотвір “*подай-прийми*”, утворений шляхом поєднання двох дієслів наказового способу. Неолексема характеризує рід занять героя, його характер і спосіб життя: “На запрошення *Деоденістова*, *кирпатий* поселився в його квартирі, побіч кабінету, в колишній мазничці; виконував роль «подай-прийми» при *ледачому*, як *султан*, *екс-пропагандистові*” (с. 112).

Вагомим компонентом індивідуального стилю Василя Барки виступають прикметникові авторські лексичні новотвори.

Головним героєм роману “Рай” є професор університету Антон Никандрович Споданейко. Автор описує його щоденне життя, викладацьку роботу, науково-педагогічну діяльність, тому у творі представлено тематичну групу “наукові терміни, поняття”: *концепція, рефлекс, ідеалізм, теорія* та ін. Нерідко письменник додає прикметникові новотвори до таких лексем: *махрово-реакційна концепція, свято-ненависний світогляд, безсвятісна теорія, “менишовиствующий ідеалізм”*. Зазвичай, такі прикметникові неологізми містять виразне оцінно-емоційне забарвлення, наприклад, у таких контекстах: *“Такий «дежурний» промовець «закликав», «викривав», «клявся», соваючи кулаком перед собою в тютюновому повітрі. Слова його «стовідсотково-втримані» (с. 252); “При цьому «і так далі» аудиторія вибухнула найвеселішим реготом на ломищелепно-занудних зборах” (с. 256).*

Майже всі інноваційні прикметники утворені основокладанням, шляхом поєднання двох прикметникових основ, наприклад: *махрово-реакційний* – махровий, реакційний; *свято-ненависний* – святий, ненависний. Знаходимо кілька прикметникових новотворів, які об’єднують три твірні компоненти: *ломищелепно-занудні збори, “стовідсотково-втримані”* слова.

У романі описується тогочасна політична ситуація. Виявили низку авторських номінацій, пов’язаних із політикою, державним устроєм, наприклад: *оркестрово-гармонійний устрій, соняшино-щасливий устрій, українсько-козака область, державно-казарменний стан, політично-поліційне чиновництво, кожнонародний суверенно-державний організм* та ін. (*“Жодного погляду на трупи! – мимо!.. з підвищеною хуткістю осіб, що мають обов’язок рятувати людство від проклятого старого світу і будувати на його місці оркестрово-гармонійний і соняшино-щасливий устрій безклясового суспільства” (с. 68); “... розвиток кожнонародного суверенно-державного організму до стану процвітання всіх його сил” (с. 154)).*

Особливістю мовотворчості Василя Барки є застосування авторських прикметникових інновацій, які передають міру вираження ознаки, вищій ступінь порівняння, наприклад: *найчужіші рештки, грішніший, зажеруца мерзота, пречуденна гіпноза*. Уживає їх автор з метою наголосити на певній ознаці чи рисі характеру. Негативного героя автор називає *грішнішим, ніж сатана*: *“... хороший «ісправительний»! ти дрова в льодовому киселі тягаєш, а над тобою зараза з гвинтовкою, в червоному картузі, грішніший, ніж сатана” (с. 340).*

Як ми вже зазначали, прикметною рисою ідіостилю Василя Барки є психологічне змалювання подій, опис психологічного стану персонажів. Цьому допомагає також корпус авторських номінацій. Так, прикметникові інновації нерідко характеризують: а) внутрішні якості героїв, риси характеру, наприклад: *многочлопінна дружина, людина ідеологічно-втриманої породи, безсвятний пролетар* та ін.; б) настроїв, внутрішній стан персонажа, викликані певними подіями в їх житті, наприклад: *урочисто-святковий*

настрій, *щільно-сутінковий* настрій та ін. Такі прикметникові неолексеми містять виразний оцінний заряд.

У романі знаходимо низку авторських лексичних новотворів, які характеризують портрет, зовнішній вигляд персонажів, портретні деталі, наприклад: *місячновидий* чоловік, *худощока* людина та ін.

Велику групу лексичних новотворів В. Барки формують прикметникові інновації, що означають абстрактні назви, наприклад: *срібно-фіялковий* смуток, *чавунно-важка* могутність, *напівсхідна-напівзахідна* гармонія, *квартально-квартирна* роль та ін.

Особливістю ідіостилю Василя Барки є вживання великої кількості кольоропозначень, частину з яких можна зараховувати до індивідуально-авторських, наприклад: *динясто-жовта* персона, *жахливо-білий* колір, *білясто-палево* сяйво.

У романі “Рай” представлено невелику групу дієслівних авторських неологізмів. Як правило, вони виступають зі значенням: а) ‘набувати певного кольору, забарвлення’: *фіялковіти, зарожевіти-засвітити*; б) ‘виконання конкретної фізичної дії’: *забандуритись, випружинюватися, вітрилити, вирувати-окреслювати, уконтрапуити, розкукобитись*; в) ‘виражати емоційний стан людини, настрої’: *ожорсточитись*; г) ‘виражати кількість’: *одвічі-два-чотирити*; д) ‘характеризувати матеріальний стан, спосіб життя людини’: *озлиденити, збосякувати*.

Дієслівні інновації Василя Барки, як правило, утворені від дієслівних та іменникових основ афіксальними способами, а саме: суфіксальним (*фіялковіти, вітрилити*); префіксально-суфіксальним (*озлиденити, збосякувати*); префіксально-суфіксально-постфіксальним (*забандуритись*). Кілька дієслів утворено складанням: *вирувати-окреслювати, одвічі-два-чотирити*.

Усі прислівникові інновації Василя Барки є вторинними (похідними). Більшість із них належать до розряду атрибутивних прислівників способу дії.

Прислівникові інновації, виявлені в романі “Рай”, характеризують: а) колір, забарвлення (*золотисто-русяво-білувато, злиденно-сіро*); б) звук (*крякотливо*); в) час (*щодня-щоночі*); г) кількість (*незчисливо-багато*); д) розмір, форму (*брамчасто, мережчасто*), е) спосіб дії (*замирливо, маніжно*); є) ознаку (*міцно-твердо, напіввесело*). Найчастіше прислівникові неологізми утворені суфіксальним способом за допомогою суфікса -о (*замирливо* – замирливий, *крякотливо* – крякотливий).

Часто прислівникові новотвори Василя Барки містять емоційно-експресивне забарвлення, наприклад, у пейзажній замальовці: “*А в високих хмарах мигтіли сині сполохи, кидаючи раптовий блиск на місто... Осяється далечина золотисто-русяво-білувато, під чітким обрисом хмари, біля обрію*” (с. 192–193).

Отже, авторський лексикон Василя Барки формують іменникові, прикметникові, дієслівні і прислівникові інновації. Матеріал дослідження дає підстави стверджувати, що індивідуально-авторські неологізми характери-

зуються багатою естетикою і є вагомим складовим елементом формування ідіостилю Василя Барки. Лексичні новотвори виступають вагомим оцінно-експресивним засобом у створенні авторської картини світу. Неологічний словник Василя Барки засвідчує оригінальність індивідуально-образного мислення митця, майстерність Барки-художника, Барки-психолога. Всебічне і глибоке вивчення ідіостилю Василя Барки – важливе завдання наступних наукових досліджень.

Адах, Н. (2007). *Авторські лексичні новотвори Василя Барки: семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти*. Видавництво Олега Зеня. Рівне.

Барка, В. (2006). *Рай*. Фоліо. Харків.

Виноградов, В. (1959). *О языке художественной литературы*. Государственное издательство художественной литературы. Москва.

Вокальчук, Г. (2008). *Словотворчість українських поетів ХХ століття*. Національний університет “Острозька академія”. Острог.

Єрмоленко, С. (1999). *Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови)*. Довіра. Київ.

Єрмоленко, С., Бибик, С., Годор, О. (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Либідь. Київ.

Жулинський, М. (2003). *Високий світоч віри*. Педагогічна преса. Київ.

Мацько, Л., Сидоренко, О., Мацько, О. (2003). *Стилістика української мови*. Вища школа. Київ.

Фразеологічний словник української мови (1993). Білоноженко В. М. та ін., редкол.: Паламарчук Л. С. (голова) та ін. Наукова думка. Київ.